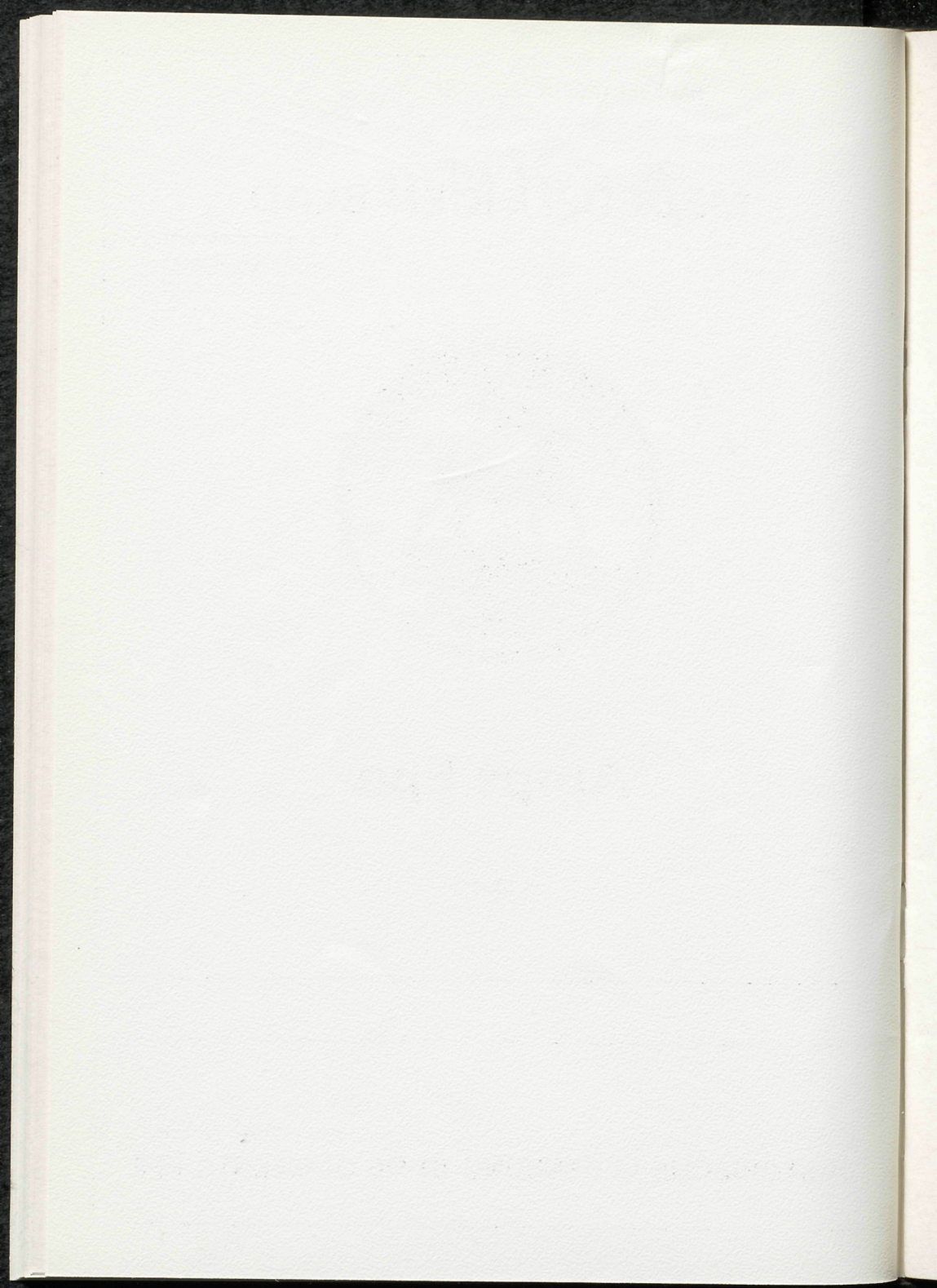

MEDEDELINGEN BLAD

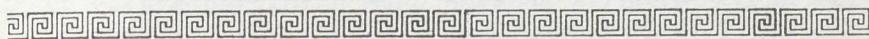

Ampt Epe

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

Ampt Epe

NO. 63 MEI 1983.

REDACTIE: R. Paasman, Beekstraat 46, 8162 HB Epe.
Tel.: 05780 - 12048.

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis
toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging
"Ampt Epe".

"AMPT EPE"

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE.

De vereniging stelt zich o.m. tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling
voor de geschiedenis van de Gemeente Epe.

Lidmaatschap *f* 15,-- per jaar.

Bestuur:

Voorzitter : G.S. van Lohuizen,
IJsseldijk 12,
8194 LD Veessen.
Tel.: 05783 - 245.

Secretaris/
Penningmeester : W. van Putten,
Hoofdstraat 80,
8162 AL Epe.
Tel.: 05780 - 13579.

Leden : W. Terwel.
F. Zandstra.

Giro: 119.40.15. t.n.v. Penningmeester "Ampt Epe" te Epe.

I.S.S.N. nr. 0166 - 2023.

Inhoud

	Blz.
ARCHEOLOGIE IN DE GEMEENTE EPE (5) door C.A. van Baarle	3
HERMEN VAN MEKEREN, EEN MIDDELEEUWSE VAASSENSE, WORDT IN 1439 GEKLEDE NON IN HET VROUWENKLOOSTER VAN DIEPENVEEN (1) door J.L. Keijzer	11
HERENGOEDEREN OP DE VELUWE door E. de Jonge	25
HEEFT EPE DE TREIN GEMIST? (10) door F. Zandstra	28
DE WAARDE VAN STREEKTALLEN door Ph.C.G.M. Bloemhoff-de Bruyn	29
WOORDENBOEK EPER DIALEKT IMPOSANT KULTUURMONUMENT door Hermen Bomhof	33
TONGEREN door L. v.d. Bremen	37
VAN DE REDACTIE door R. Paasman	37

Archeologie in de Gemeente Epe (5)

OPGRAVINGEN TE EMST IN DE HERTENKAMP EN HET HANENDORP.

De eerste berichten over bekende archeologische collecties in Gelderland dateren uit de 16e en 17e eeuw. Ze gelden met name Romeins Nijmegen.

In de 19e eeuw vinden geregeld opgravingen plaats. Door de stichting van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden in 1818 ontstaat hiervoor een intensieve belangstelling, vooral in de provincie Gelderland. De moderne archeologie begint in het begin van de 20e eeuw. De vele onderzoeken in tal van pré-historische grafheuvels verwierven grote belangstelling tot ver over de Nederlandse grens.

Opgraving grafheuvel in de Hertenkamp in 1909

Op de achterste rij, geheel links: de heer Bijtel, assistent fotograaf.

daarnaast geknield: J. van Lohuizen en de voorgraver A. Scholten en verder staande: A. Bosch, A. Visch, W. Gerritsen, J. Beek M. Koetsier en J. van Essen. Zittend op het zand, van l naar r A. Brummel, B. Brummel, H. van Hoorn, H. Knippenberg, G. van Laar en D. Brummel. (foto G. van Laar)

De gemeente Epe telt op het ogenblik circa 160 grafheuvels. Vooral de onderzoeken van ongeveer 30 grafheuvels door prof. J.H. Holwerda zijn zeer bekend geworden. Tot zijn systematisch onderzoek werd hij in de gelegenheid gesteld door H.M. Koningin Wilhelmina. Volgens de inzichten van die tijd deed hij als eerste onderzoeken in een groot aantal grafheuvels in Hoog-Soeren (1906) en daarna bij Niersen, Hertenkamp en Hanendorp ten zuiden van het buurtschap Schaveren, gemeente Epe. (1908 - 1910).

OPGRAVINGEN IN DE HERTENKAMP (1909).

De heer G. van Laar (1889 - 1980) vertelde ons hoe hij samen met 14 anderen een aantal grafheuvels heeft helpen meeopgraven in opdracht van prof. Holwerda, toen directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Het was in augustus 1909 dat het de gehele maand niet geregend had. Het was toen zo droog dat vele gewassen op de enk verdroogden. Bovendien was er veel wind, wat de onderzoeken in de grafheuvels in de Hertenkamp aanzienlijk bemoeilijkte. Vele grondsporen stoven onder een laag zand, waardoor men de heuvelopbouw moeilijk kon reconstrueren. Er werd daarom een kruiwagen met een ton water aangevoerd om het stuiven in de heuvel tegen te gaan.

Af en toe kwam de jachttopziener van het Kroondomein kijken hoe het onderzoek vorderde.

Op een dag zou Koningin Wilhelmina de grondverkleuring van een lijksilhouet komen bezichtigen dat net gevonden was. Dit was een hele eer voor prof. Holwerda en de opgravers. Er werd speciaal een paadje door de heide naar de grafheuvel aangelegd. Prins Hendrik kwam ook vaak kijken, ook die dag. Hij mende zelf de vier witte schimmels en liet de koetsier achter in de jachtwagen zitten. De prins sprong van de wagen terwijl de koetsier de toegeworpen teugels opving. Hij kwam vertellen, dat Hare Majesteit helaas verhinderd was te komen. Dat was een grote teleurstelling.

Bij de opgravingen stond altijd een wagen om het gevonden materiaal te vervoeren. Deze wagen was met twee paarden bespannen en werd gereden door L. Zweed die achter het Cannenburgherbos woonde.

Bij de opgravingen werden soms brokken gemaakt. Zo werden er eens 3 lijksilhouetten gevonden, die zouden worden overgebracht naar Leiden voor onderzoek en conservering. Voor het vervoer werd de kluit aarde waarin zich de lijksilhouetten bevonden, omwonden met doeken en overgoten met gips. Het eerste lijk werd op een ladder gelegd om te vervoeren naar de wagen, maar het was zo zwaar, dat het van de ladder schoof en geheel stuk viel. De twee andere zijn ongeschonden in Leiden terecht gekomen. Tijdens het incident was Holwerda, i.v.m. een ander onderzoek van grafheuvels bij het Uddelermeer, niet aanwezig. Toen hij terugkwam stelde hij de opgravers op hun gemak, nadat hij de brokken gezien had. Hij wist dat ze voorzichtig genoeg geweest waren.

*In de schuilhut bij de opgravingen in de Hertenkamp in 1909
Onderste rij van l. naar r.: A. Bosch, W. Koetsier, J. van
Essen, B. Brummel en M. Koetsier.*

*Bovenste rij van l. naar r.: A. Scholten (voorgraver), D.
Brummel, H. van Hoorn, J. van Lohuizen, G. van Laar,
A. Brummel, J. van Beek en W. Gerritsen.*

(foto G. van Laar)

Holwerda had een hekel aan pottenkijkers. Schatgravers waren er al genoeg geweest in deze streken. Een heer uit Nijbroek kwam ook eens kijken: de arbeiders wisten dat hij een grote verzameling urnen had. Hij was hier niet gewenst.

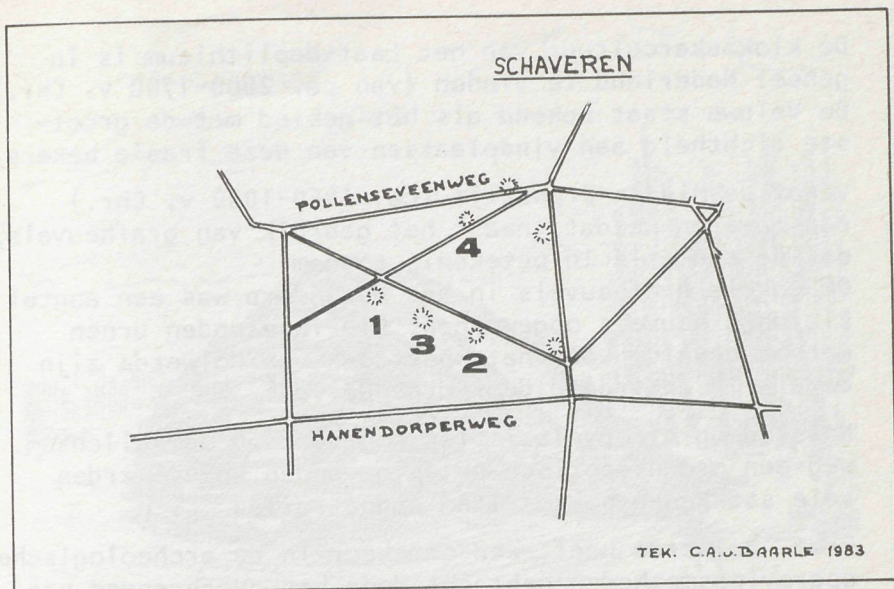

*Opgraving heuvel nr. 8 in de Hertenkamp in 1909
Op de voorgrond Prins Hendrik en de heer en mevr. Holwerda*

Prof. Holwerda stopte een munt in de heuvel, een rijksdaalder. Hij trok zich even terug. Toen hij een paar minuten later ging kijken, was de munt verdwenen. Desondanks zijn er veel vondsten en gegevens verzameld.

DE OPGRAVINGEN IN HET HANENDORPERVELD.

Hier werden 6 grafheuvels onderzocht (1910). We beschrijven er hier 4 van. De eerste was heel plat en vierkant van vorm, hij was sterk vergraven door urnendelvers. Holwerda vond het een zeer merkwaardige heuvel en heeft hem daarom, ondanks de verstoringen, opgegraven. Men kon de plaats nog zien waar de urnen gestaan hadden. Er kwamen enkele germaanse scherven te voorschijn en een grondverkleuring van een recht-hoekige greppel.

Grafheuvel op het Hanendorp

De tweede heuvel was vrij groot; bovenin bevonden zich klokbeckerscherven en onder in de heuvel een touwbeker, een kleine beker met nagelindruckken, een groot vuurstenen mes en een vuurstenen punt. Ook vond men een paardeschedel, vermoedelijk door een boer in de heuvel begraven (aldus G. van Laar). Aan de voet van de heuvel vond men 1 à 2 lijkbijzettingen.

De derde heuvel bevatte een aantal klokbeckerscherven en in een kuil een hurkskeletgraf. Het skelet was voorovergezakt. Daaronder bevonden zich een 2e schedel en een vuurstenen beitel. De kern van de heuvel was licht van kleur en de opbouw van plagen was goed waarneembaar. Een latere brandheuvel die er overheen was opgeworpen, getuigde van meermalig gebruik van de heuvel. Aan de rand bevond zich een aantal ovale kuilen met lijkkasten waarvan de sporen alleen nog te herkennen waren aan de grondverkleuringen.

De vierde heuvel bevatte twee klokbeckers. Over deze heuvel was net als bij de vorige, een brandheuvel uit een latere periode opgeworpen.

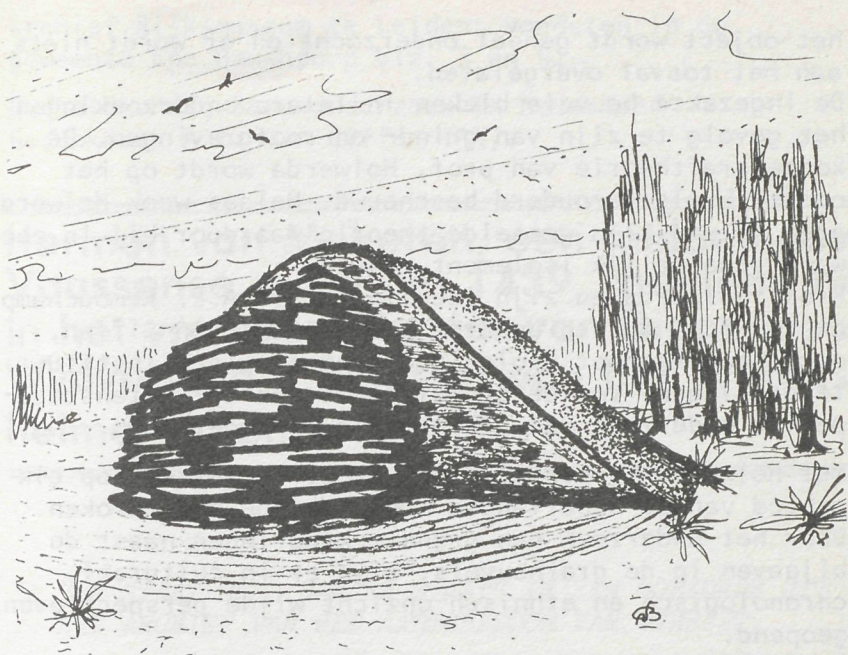
De klokbekeercultuur van het Laat-Neolithicum is in geheel Nederland te vinden (van ca. 2000-1700 v. Chr.). De Veluwe staat bekend als het gebied met de grootste dichtheid aan vindplaatsen van deze fraaie bekera.

Vanaf de Midden-Bronstijd (ca. 1450-1000 v. Chr.) constateren we dat, naast het gebruik van grafheuvels, ook de crematie in betekenis toenam.

Om enkele grafheuvels in het Hanendorp was een aantal kleinere heuvels opgeworpen. Hierin stonden urnen met as gevuld, vóór het onderzoek van Holwerda zijn deze alle ontvreemd door urnendelvers.

Naast de grafheuvels is ten noorden van de Pollenseweg een pré-historisch putje gevonden, hier werden vele stukken gebakken leem aangetroffen.

Prof. Holwerda heeft een ommekeer in de archeologische opgravingsmethoden gebracht door het overbrengen van de in Duitsland gevolgde opgravingsmethoden en door het wederom in praktijk brengen van prof. Reuvs (omstreeks 1830) toegepaste manier van opgraven (greppelmethode). Het doel van de opgravingen van de heuvels was niet alleen het uitgraven van de grafheuvels, maar ook om zo goed mogelijk de geschiedenis ervan vast te stellen. Holwerda kwam uiteindelijk tot een onderscheid tussen koepelgraven, heuveltjes met urnenvelden en germaanse brandheuvels. Zijn theorie over koepelgrafheuvels was gebaseerd op het vinden van de laatste sporen van verteerde of verkoolde organische constructies in de heuvels welke hij trachtte te verklaren. In heuvel 6 op de Hertenkamp te Emst vond hij, naar zijn zeggen, het bewijs. De opbouw was als volgt: een stenen vloertje waaroverheen een constructie van houten balken die naar boven toe een koepel vormden en daar weer overheen zand en heideplaggen. Er was een opening in de koepel om de doden bij te zetten.

De z.g. opbouw van een koepelgrafheuvel.

Vele grafheuvels vertonen aan de bovenzijde een laagte die Holwerda verklaarde als zijnde het gevolg van het ineenvallen van de houten constructie die de koepel vormde.

Het was prof. A.E. van Giffen die als eerste de theorie van Holwerda wist te weerleggen. Hij was ondertussen bezig het wetenschappelijk onderzoek te vervolmaken en te verfijnen. Voor grafheuvels bedacht hij, naast de gebruikelijke wijze van onderzoek, de kwadrantenmethode, waarbij twee loodrecht op elkaar staande verticale coupes tegelijk met het horizontale vlak van de gehele heuvelgrondslag in hun onderlinge samenhang bestudeerd konden worden. Door deze geniaal uitgedachte methode wordt het risico van een partiële ontgraving, zoals bij de door prof. C.J.C. Reuvs toegepaste greppelmethode, vermeden:

het object wordt geheel onderzocht en er wordt niets aan het toeval overgelaten.

De ingezakte heuvels bleken in latere onderzoekingen het gevolg te zijn van grind- en roofgravingen. De koepelgraftheorie van prof. Holwerda wordt op het ogenblik als verouderd beschouwd. Helaas week Holwerda niet af van zijn gestelde theorie waardoor hij in een wetenschappelijk isolement raakte.

Prof. Holwerda en zijn leerlingen dr. A.E. Remouchamp en dr. F.C. Bursch behoren naast prof. van Giffen, oprichter van het Biologisch-Archeologisch Instituut te Groningen, tot de grondleggers van het wetenschappelijk onderzoek van grafheuvels in Nederland.

Met Holwerda is een tijd van grote activiteit op elk gebied van de Nederlandse oudheidkunde aangebroken. Door het onderzoek van grondverkleuringen naast de bijgaven in de grafheuvels, zijn er in cultureel, chronologisch en ethnisch opzicht wijde perspectieven geopend.

Prof. Holwerda trok de aandacht van een groot publiek door zijn vooruitstrevende werkwijze en nauwkeurigheid als conservator en later als directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Samen met prof. van Giffen toonde hij aan, dat een pré-historische grafheuvel zonder vondsten meer is dan een eenvoudige hoop aarde! zoals voor 1920 werd gedacht.

(wordt vervolgd)

C.A. van Baarle.

BRONNEN:

Aantekeningen van G. van Laar.

Nederlands vroegste geschiedenis (2e druk)
dr. J.H. Holwerda, Amsterdam 1925.

De bodemkartering van Nederland. Deel 16.
9 oudheidkundige verschijnselen
dr. P.J.R. Modderman.

Archief Rijksmuseum te Leiden: vondsten in de gemeente Epe Hanendorp blz. 3 en 4.

Oudheidkundig Bodemonderzoek in Nederland
Gedenkboek A.E. van Giffen 1947.

**Hermen van Mekeren, een middeleeuwse
Vaassense, wordt, in 1439, "geklede non"
in het vrouwenklooster van Diepenveen,
Wydvermaard klooster van het "Windes-
heimer kapittel".....(1).**

I) *"ER STAAT MEER DAN ER STAAT" IN EEN OORKONDE UIT
HET ARCHIEF VAN HET AARTSBISDOM VAN UTRECHT.*

Ziehier de tekst van een oorkonde, vermeld door G. van der Zee in zijn "Kerkgeschiedenis van Vaassen"-uitgave van de N.V. Drukkerij Hooiberg te Epe (Gelderland), 1934-, die mij aanzette, geholpen door de nabije Utrechtse Universiteitsbibliotheek, tot enige geschied-beoefening voor "Ampt Epe":

"VAN DEN DEWESWYNKEL IN DEN KERSPEL TE VACEN".

"Hermen van Mekeren en Fye zijn vrouw, verklaren over te hebben gegeven aan het klooster van Diepenveen een erfje, geheten de Deveswynkel, gelegen in het Kerspel Vacen, beneden de Grift, hetwelk Rende van Ingen gepacht heeft voor 10 vlaamse gulden en een paar kapoenen 's jaars, 13 vlaamse groot, gerekend voor een gulden, en zulks als een eeuwig testament en medegave voor hun dochter Hermen, geklede non te Diepenveen, vrij van den tijns van drie oude schilden, die Hermen van Mekeren uit zijn andere goederen zal voldoen.

Gegeven 1439, den 3 en Maart." 1)

"Er staat meer dan er staat" -om Martinus' Nijhoff's uitdrukking te gebruiken- in zo'n Middeleeuws charter, opgemaakt in de daartoe bestemde vorm, opdat het als bewijs van het daarin vermelde kan dienen.

Als geschiedvorsing méér is dan opsomming van jaartallen en vermelding van "dorre" feiten en er mag worden mee-geluisterd naar wat "achter de woorden te horen is", wordt beoefening van streek-historie een boeiende bezigheid.

Zo hoort de hoogleraar-dichter J.W. Schulte Nordholt in Thomas a Kempis' beroemde boek: "Over de navolging van Christus" "het ruisen van de regen en het praten van de wind in de bladeren" achter de woorden, als hij, 500 jaar later, staat op de Agnietenberg bij zijn vaderstad Zwolle, waar Thomas' Klooster stond en stof vindt voor een gedicht.

Een "wereld" gaat open, als wij met de ruim voorhanden historische gegevens over het Diepenveens Klooster een veelkleurig décor kunnen opbouwen rond het toneel waarop Hermen haar rol als Middeleeuws kloosterlinge: "reguliere kanunnikes der orde van Sint Augustinus" waarschijnlijk rond het jaar 1439 is gaan spelen. Hoe werd Hermen als "geklede non" gewijd in de Kloosterkapel? Welke, in het Latijn gestelde, belofte sprak het meisje uit Vaassen daarbij uit? Hoe zal zij in de nieuwe omgeving gekleed gaan? Hoe was de dag-en werkindeling binnen de Kloostermuren? Onder welke soorten bewoonsters -en bewoners in de "buiten-gebouwen- komt Hermen te verkeren?

Verschillende bronnen verschaffen ons een kijk op een en ander.

In mijn laatste -vierde- opstel hoop ik daar van te vertellen.

In mijn volgend verhaal hoop ik iets uit te beelden van de bewogen periode van het "Herfsttij der Middeleeuwen": de voedingsbodem waarop "de bloem, eer en roem van alle religieuze zusters", zoals de Windesheimer kroniekschrijver Johan Busch als tijdgenoot het Klooster van Diepenveen noemt, kon opschieten.

Het derde opstel geeft een "vogelvlucht-beeld" van het ontstaan en de inhoud van de Moderne Devotie, als godsdienstige beweging waaraan ook Diepenveen's "vrouwenburcht" zijn bestaan dankt.

Op dus, met Hermen van Mekeren uit het Kerspel Vacen, naar Diepenveen!

WAT "ACHTER DE WOORDEN" VAN DE OORKONDE TE HOREN IS.

Dat beluisteren wij in ons eerste opstel: Het charter uit het Aarts-bisschoppelijk archief, dat ook het "Oversticht": Overijsel bestreek, vertelt en laat zich be-vragen, zet aan tot de opstelling van een aantal historische gegevens betreffend het Klooster-bezit, de leeftijd van aankomende nonnen, haar onherroepelijke keuze voor de clausuur vanuit verschillende motiveringen, de duidelijke uitstraling van de levensstijl van de "broeders en zusters des gemenen levens" en het beroemde Klooster te Diepenveen, tot in de Kerspelen aan onze zijde van de Ysel.

HERMEN: EEN NIET "ARM MEISJE, GAAT HET KLOOSTER IN IN EEN TYD, WAARIN RYKERE EN ARMERE, ADELLYKE EN VAN HUIS UIT ONAANZIENLIJKE ZUSTERS IN GROTEN GETALE DIEPENVEENS'S STICHTING GAAN BEVOLKEN.

Hermen van Mekeren, komend uit het Kerspel Vacen, krijgt als "eeuwig testament en medegave" het erfje "de Deweswynkel" mee, bij haar intrede in 1439, of even eerder, in het Klooster. Zelf zal ze echter niet kunnen beschikken over dat goed of ervan kunnen profiteren, op enigerlei wijze. Het wordt opgenomen in het cartularium van de bezittingen van het Huis. Armere zusters brachten nooit iets in. Is Hermen, van huis uit, niet arm? "Diepenveen" is niet meer, als Hermen "geklede non" wordt, uit op de herberging van zusters "van hogere stand" alléén. In het begin van de eeuw was dat nog de opzet van Geert Grote's leerling Johannes Brinckerinck, de eerste rector en oprichter van het Klooster.

Sedert 1392 hoofd van de zusters van het "Meester-Geertshuis" te Deventer: "Zusters van het gemene

Die eer
maer
dige
ma
ter
salo
mae
was eens eersame was
dochter geheytē herme
siche wōnede toe grol
le en was seer werlich
en hadde groet gnet
En des gelijchs was sijn
huysin omve seer eerba
en vol werldes En hij
hadde drie dochtere di
die eersame mater die
wante vā was Op een
tijt quam hij daer mey
ster geryt die groete ee
sermoē dede Doe stont
hij en hoerdet myt om
dachte soe dat sijn harte
vā byne berneert waert
tot betryngre sijn leuēs
En mer lange daer na so
gencht hij tot meyster
geryt en spracht myt he
vā zalicheit sijnre ziele

En als hij myt hem ge
spruic hadde soe het hij
rechtvoert achter sijn
ruiterichap En sloech he
altermale neder en betae
de hem geheel tot onse
heue here En schepde
hem voort des nachtes
vā sijnre huysin omven
dat hij voort meer niet
by hoer en sliet sijn leue
voert an inde amre go
des en was seer vinnich
penyterre te doe vō sine
sunde sijn droech ee pan
ser naest sijn bloete lijf
vij waer lauch en di een
hate cleet op En hij had
de sine salē rot sine schoē
gesnede en gencht soe blo
tes voets apt eerde En
doe dat gemerchet waer
toech hij die schoē mytal
len rot en gencht soe en
plach hem vachete gressē
len En sijn dochter salo
mae was noch seer ionch
en een gnet latit dat
plach hij onder ripde me
de te gressē sijn hadde

Plaat 9 is een bladzijde uit de anonieme kroniek: "Van den doechden der vuriger ende stichtiger susteren van Diepenveen", daterend uit 1534, die een groot aantal levensbeschrijvingen van Diepenveense koorvrouwen bevat en de belangrijkste bron is voor de kennis van het kloosterleven in het bekende Windersheimse Klooster te Diepenveen. Het handschrift geeft een duidelijk beeld van de nederige vroomheid der zusters, die soms tot excessen kon leiden.

Het handschrift behoort aan het Rijksarchief in de provincie Overijssel (Collectie Van Rhemen, 95) te Zwolle.

(gemeenschappelijke) leven", voor wie Geert Grote zijn huis ter beschikking had gesteld, beleefde Brinckerinck een grote toeloop van vrouwen, vaak van aanzienlijke geboorte, naar zijn stichting. De opneming van deze dames weigerde hij niet, maar hij vreesde voor deze vrouwen wèl dat ze met de zusters van veel geringer afkomst op den duur moeilijk zouden kunnen samenwonen.

"Zo ontstond bij Brinckerinck het plan om voor de meer aanzienlijken onder de zusters een Klooster op te richten, waardoor deze ook beter tegen de verleiding der wereld beschermd zouden zijn dan in een meer "vrij" zusterhuis als het Deventerse."

Aldus J.C. van der Slee, predikant te Oostzaan, in zijn kerkhistorische studie "De Kloostervereeniging van Windesheim, eene filiaalstichting van de Broeders van het gemeene leven", uitgegeven in 1874, te Leiden, bij A.W. Sijthoff. Op bladzijde 131 vangt hij een enkele bladzijden tellende beschrijving aan van het nonnenklooster te Diepenveen, in het kader van een hele reeks beschrijvingen van geschiedenis en lotgevallen van de Kloosters van de Windesheimer Congregatie en meldt dan Brinckerinck's opzet, als boven door mij geciteerd. 2)

"Vader Brinckerinck" overleed in 1419 in het

Meester-Geertshuis en werd in "zijn" Klooster begraven: in de Kapel, voor het hoogaltaar, in het midden van het koor. Hermen heeft hem dus niet meer als hoofd van het Klooster meegemaakt. Zijn selectieve opnemings van "susteren" geldt in haar tijd niet meer. In het zeer uitvoerige, 394 bladzijden tellende academisch proefschrift van de hand van de Leidse predikant Wilhelmus Johannes Kühler, getiteld: "Johannes Brinckerinck en zijn Klooster te Diepenveen", uitgegeven in 1908 te Rotterdam, bij W. Nevens, wordt nergens met zoveel woorden gesuggereerd dat na de "periode Brinckerinck", bij de opnemings in het Klooster een zekere "welstand" van de zuster als voorwaarde blijft gesteld. Integendeel. Hoor, wat Kühler zegt op bladzijde 107 over de bewoonsters: "...Welk een verschil in staat en stand, eer het geestelijk gewaad ze allen had gelijkgemaakt! De adel is in al zijn schakeeringen vertegenwoordigd; maar ook de burgerij, aanzienlijk en gering. Jonge meisjes komen zo goed als weduwen; een enkele maal ook een gehuwde vrouw.

Uit de naaste omgeving - Overijssel, Gelderland en het Munstersche - zijn natuurlijk de meesten afkomstig; maar er is in het Nederland van onzen tijd geen enkele provincie, waaruit niet vroeg of laat de bevolking te Diepenveen is vermeerderd. En dat, ofschoon het klooster voor het bewustzijn der Hollanders "veer in vreemde lande" lag."

Hermen gaat het Klooster in, in een bloeitijd: vele meisjes en vrouwen komen aan. Op één dag in het jaar 1437 worden zelfs 16 zusters geprofest en 13 ingekleed, "alsoe dat hore XXIX teffens in die kärke weren."

De "Deweswynkel" wordt toegevoegd aan een in die jaren zeer rijk wordend Klooster-bezit...

BEZITTINGEN VAN HET KLOOSTER, OOK IN ONZE STREEK.

In het cartularium: gaaf bewaarde opsomming van de Klooster-bezittingen, blijkt telkens de mogelijkheid van de Kloosterstichting, om een verworven bezit,

bijvoorbeeld een stuk land of een hele of halve hoeve, door aankoop uit te breiden.

Kühler noemt in zijn proefschrift terloops een Nijbroekse: Anna Schulten, die in 1407 haar bezit: 5 morgen land en 2 hond schenkt aan het Klooster, dat zij spoedig zou gaan bewonen. 3).

Het cartularium geeft voorts een opsomming van door het Klooster tot in het jaar 1433 gekochte, rond Anna Schulten's schenking liggende stukken land, onder het hoofd "erven van renten" en "tijnsgoed", die in vermeld jaar reeds een aaneengesloten geheel van 70 morgen, 4 hond en 31 roeden omvatten.

Wat in het cartularium in de ene brief nog "grens" heet, is in de volgende vaak al "bezitting"; eigenaars die eerst als "buren" worden vermeld zijn straks al "verkopers".

Ook in Veessen verwerft Diepenveen, door aankoop, een belangrijk stuk land, "het Roversgoed" geheten. Interessant in elk geval iets te weten van de ijver van het Klooster om door schenking verworven bezit, via aankoop, te vergroten.

In het bij Vaassen gelegen Nijbroek heeft de Kloosterstichting in 1433 het eigendom van 5 hoeven.

"Was de een of andere bezitting met een last als de tijns bezwaard, dan deed Diepenveen zijn best om vrijstelling daarvan te verkrijgen.

Ontstonden, bij de pogingen om het Kloostergoed te vermeerderen nu en dan wel eens geschillen, dan bleven dit uitzonderingen. Rustig ging meestal de uitbreiding verder, en toen het Klooster ongeveer een halve eeuw had bestaan (+ 1450), had het reeds een uitgestrekt grondgebied in onze tegenwoordige provinciën Overijsel, Gelderland, Utrecht en Holland.

Dit land nu werd onder verschillende bepalingen, doch altijd met veel voorzorgen verhuurd, nu eens voor geld, dan weer voor een gedeelte van de opbrengst. De voorzorg blijkt bijvoorbeeld te Wijhe, waar men grond vier jaar als weide- en vier jaar als bouwland moest gebruiken."

Zo schrijft Kühler in zijn bovengenoemd proefschrift (bladzijden 112, 113).

*DE CLAUSUUR (OPSLUITING) VAN HERMEN IN HET KLOOSTER
IS EEN DEFINITIEVE LEVENSVERANDERING.*

Als Johannes Brinckerinck in het jaar 1400 letterlijk "de handen uit de mouwen steekt" bij de bouw van het Klooster: eerst nog een eenvoudig houten bouwsel, pas 7 jaar later door een stenen vervangen, stelt een omstander hem, spottend, de vraag of hij op dat ruige stuk Diepenveense grond soms een kasteel aan het bouwen is.

Hij antwoordt: "Ik bouw een roofnest ten dienste van God, om de duivel vele zielen af te winnen!"

Hermen van Mekerem weet wat zij begint als haar ouders haar, wellicht op een wagen, langs bepaald niet effen wegen naar Diepenveen brengen.

Ook vader en moeder Hermen en Fye: van een terughalen van hun dochter zal geen sprake meer kunnen zijn.

Een "geklede non" bliëf in het Klooster.

Met welke gevoelens Hermen's ouders hun dochter afstaan, vertelt het charter uiteraard niet. Wèl verhalen de kronieken van Diepenveen van een heel aantal dramatische taferelen, die er zich afspeelden als ouders hun kind terug wilden hebben: bijna inbraken, geholpen door een legertje van familieleden en vrienden holden rond het Klooster "als gecken". tierend en dreigend, als de toegang hen werd ontzegd...

Een brief, in bewogen toon geschreven, ontvangen door Brinckerinck van ouders van een jong vrolijk kind, dat altijd op de luit speelde, waarin zij hun harts-tochtelijk verlangen naar een weer thuis komen van het meisje uiten, wordt door "Vader Brinckerinck", op onbewogen wijze, afgedaan met de woorden:

"De duivel en geen mens heeft zulk een brief geschreven!" Officieel gold wel de bepaling dat geen zuster in de orde werd opgenomen, zonder toestemming van de ouders te hebben verworven.

Maar had men eenmaal de poort geopend, dan werd op allerlei wijze de nieuwgekome "beschermd". De dochter was voor haar ouders, de zuster voor haar zusters en broers, in diverse gevallen: de bruid voor haar bruidegom verloren.

Eenmaal binnen de muren van het Klooster was de innig geliefde onbereikbaar...

REDENEN VAN MEISJES EN VROUWEN OM IN EEN KLOOSTER
TE GAAN.

Om te beginnen met de allerjongste "zusters": de twaalfjarigen, in een enkel geval zelfs de zeven- en negenjarigen...konden zulke kinderen al "gemotiveerd" zijn bij een keus voor het Klooster?

Zulke jonge "nonnen" wàren er, al bepaalden de "Constitutiones" der Windesheimer vrouwenkloosters dat meisjes vóór haar twaalfde jaar niet "in het slot" opgenomen en vóór haar veertiende niet "ingekleed" mochten worden. Aan die bepaling hield men zich niet altijd, ook niet in Diepenveen. Al blijven opnamen van zó jonge meisjes uitzonderingen, ze staan wel te boek.

Elisabeth van Arden was negen jaar toen zij in het Klooster trad en "doe sie van viertijn iaren was, doe wast al ene professide nonne" -zo vertelt een handschrift. Kinderen van twaalf jaar meldden zich meermalen aan. Soms was een moeilijke bevalling en de daarbij gedane belofte van een willen afstaan van het kind aan een Klooster bij overleving, de oorzaak van de gang van een zó jong meisje naar het Huis. Maar niet zelden werden meisjes, op zeer jonge leeftijd, op een als "vroom" bedoelde maar voor ons bedenkelijke wijze, aangemoedigd of "geholpen" om de clausuur in te gaan. In strijd met de wil harer ouders. De pastoor van Wijhe maakte zich daaraan eens schuldig. De jong ingetreden kinderen "namen" verderop wat hen overkwam en werden voorbeeldige nonnen...zo wil de Kloosterkroniek ons doen geloven. Maar Diepenveen's gedenkschriften keuren alléén de voortreffelijksten de eer van een levensbeschrijving waardig. Uit de geschiedenis van het "Meester-Geertshuis" in Deventer blijkt echter, dat er ook meisjes geweest zijn die zich in de kring der devoten misplaatst voelden, vroeger of later er gekomen uit gehoorzaamheid aan haar ouders, niet uit eigen begeerte.

Smart en beproeving, die levensblijdschap doodden, waren voor meisjes en vrouwen soms een reden om de wereld te verlaten. Ook: een teleurgesteld zijn in

de liefde. Ook: de ruwheid van het Middeleeuws leven, die, op een of andere manier, een gevoelig hart verwondde.

Niet enkel de druk van uiterlijke omstandigheden, ook een vrome drang van binnen, met de angst voor een strenge Rechter in het "laatste oordeel" op de achtergrond, maakte vele vrouwen en meisjes afkerig van het gewoel ener zondige wereld.

Die Rechter stond geschilderd op de muren van Middeleeuwse kerken, streng voor de verdoemden. Te worden overgegeven aan de eeuwige straf...was de gang naar het Klooster en een leven buiten de verleidelijke wereld niet een ontlopen van de kans eens een "brant der hellen" te worden?

De preken die de gelovigen hoorden dreigden vaak met de eeuwige straf. De eeuwige gelukzaligheid werd door vele "susteren" begeerd en ze gaven een kort leven vol aardse genietingen er graag voor prijs..

DE UITSTRALING VAN DE MODERNE DEVOTIE.

Kühler noemt, in zijn eerder door mij genoemd proefschrift, als voornaamste beweegreden voor de gang naar het Klooster: de liefde voor het Kloosterleven zèlf, die werd aangekweekt door de opleving, in een samenleving vol hardheid en schijn-vroomheid, van zedelijke ernst en vrome zin, waartoe het wijd en zijd optreden, ook in de Yselstreek, van de boet- en volksprediker Geert Grote de eerste stoot gaf.

De met zijn naam zo zeer verbonden "Devotio Moderna": letterlijk te vertalen als "hedendaagse toewijding" of, zoals het heet in een Nederlandse kroniek uit die tijd: "dese vuericheit der nyen devocien", die een herleving van de oud-christelijke vroomheid propageerde: een vooral practisch christendom van de daad straalde, vanuit het stille land van de Ysel, steeds verder de wereld in.

De grote voorbeelden van de devoten toonden de stijl van een nieuw, verwarmend leven, op een aanstekelijke en levenwekkende wijze, al ontbraken daarin de gebreken niet.

Ere du
salste
op doe
nime
lippen
Ere
mijn
mont
sal vo
erthū
digen
dij lof.

God wilt dencken in myne hulpe.
 Here nu te helpen haeste. Glorie si den
 vader ende den sone ende den heilighen
 gheest. **A**ls was in den beghinne ende
 nu ende altoes ende ewelic sonder eynde
 Amen. **I**n uocaton. **I**nder eerlicheit der
 alre salichster ionckuonen marie laet
 ons volhertelike bliscap hebbe ten here.
O Smet laet ons leze psalm? vate.

Plaat 14 is een bladzijde uit een Getijdenboek, zoal in gebruik bij de reguliere kanunniken en kanunnikesen van de H. Augustinus.

Het is afkomstig uit het Klooster van Diepenveen en in het bezit van Mevrouw G. van der Lande-Sterck. Het wordt tussen ca. 1480 en 1490 gedateerd.

De tentoonstellingscatalogus is uitgegeven door de Koninklijke Bibliotheek Albert I te Brussel MCLXXI.

God te dienen in een nogal "vrije" gebondenheid binnen een beperkte kring van vromen: als broeders en zusters "des gemenen: van het gemeenschappelijke leven" in een broeder- of zusterhuis of in de besloten sfeer van een Klooster van de Windesheimer Congregatie, in onderlinge liefde en zoekend de "innige" gemeenschap met God, kwam als een hoog levensdoel velen voor ogen te staan.

Ook over de Ysel: tot in onze Kerspelen, reikte de uitstraling van deze Moderne Devotie. Tot in Oene, waar het vrouwen-convent van de Heilige Maria van Nazareth, omstreeks 1425 niet onaanzienlijke bezittingen hebbend in bijvoorbeeld Gortel en Heerde, vóór 1399 oorspronkelijk een eenvoudig Huis van "Zusters des gemenen levens" is geweest. Zoals "Hulsbergen" in Hattem's omgeving maar vallend onder het Heerder Kerspel, al vroeg een klein huis van "Broeders des gemenen levens" was, in 1525 door tien devoten bewoond...

Tot in Vacen...waar Hermen van Mekerem het dorpsleven vaarwel zegt en in het vermaarde vrouwen-klooster van Diepenveen haar plaats inneemt. De boeiende en voor velen aantrekkelijke geestesstroming, die mensen bracht tot een devoot leven in Broederhuis, Zusterhuis of Klooster en bron was ook voor het ontstaan van Diepenveen's "vrouwenburcht", is, in een volgend opstel, een nadere tekening waard!

J.L. Keijzer.

Huis ter Heide (Zeist).

- 1) Voor inhoud van deze noot: zie bijlage.
- 2) J.C. van der Slee maakte zich ook verdienstelijk voor de geschied-beoefening in onze streek door zijn studie over het leven van Franciscus Martinus, predikant te Epe, 1638-1653, als boek uitgegeven te Deventer bij Ch. Dixon, in 1904. Van der Slee schreef het tijdens zijn predikantschap te Deventer. De titel: "Franciscus Martinus, predikant te Epe, 1638-1653.

Historische bijdrage tot de kennis van het kerkelijke, maatschappelijk en letterkundig leven in het midden der 17e eeuw."

Een zeer lezenswaardig boek, met een authentiek beeld van het leven in Epe, als dorp op een Veluwe "in toestand van Reformatie."

Het werk is stellig in de kring van "Ampt Epe" niet onbekend?

- 3) Een "morgen" is een oude landmaat. Een "Gelderse morgen" is 0,318 hectare.
Het "hond" is ook een landmaat, ter grootte van 100 vierkante roeden.
De "roede" verschilt, als lengtemaat, streeksgewijs in maat. De "Nederlandse" en de "Rijnlandse" roede staan gelijk met 10 meter, terwijl een "veenroede" in lengte afwisselt van twee-en-een-half tot 5 meter.

De illustraties.

Deze zijn overgenomen uit de tentoonstellingscatalogus uitgegeven ter gelegenheid van de in 1971 gehouden tentoonstelling te Zwolle en Brussel: in het jaar van de vijfhonderdste verjaardag van het overlijden van Thomas à Kempis, de "vader" van de Moderne Devotie. De tentoonstelling, door mij in Zwolle bezocht, gaf aan de hand van handschriften en drukken een beeld van Thomas à Kempis en de Moderne Devotie.

In de lijst der platen, waarvan een reproductie in de catalogus werd opgenomen, zijn plaat 9 en plaat 14 afkomstig uit het Diepenveen's Klooster.

Noot 1) Volledigheidshalve meld ik het "vervolg" van van der Zee's oorkonde-citaat nog hierbij, hoewel niet direct van belang voor ons onderwerp:

"Item: Desse brief holt, dat Hermen van Mekerem dyt vorsz. gued alse de Deveswinkel,

vrijen wil van den tinse, also van 3 alden grooten, und wil de up sin erve ende gued wysen. Dat en heft he nyet gedaen, maer he hevet uns in dat tynsboeck laten setten, dat was gude wille, want wij hadden aenx (angst), dat he den tyns versumen solde."

Anno 1453 op Michaelis.

"De Deveswinkel, in erfpacht by Treude van Ingen 's jaers voor 10 vlaamsche gld. en 2 kapoenen, op St. Maerten en St. Peter 13 vlaamsche st. voor 1 gld., of 10 vlaamsche plakken of 18 butkens. Het goed wordt vertynsd te Epe."

Verklaring van middelnederlandse woorden:

"Tyns": van "Cyns", Latijn: census, heffing.

"Tyns" of "Tins": oudtijds veel voorkomende benaming voor een periodieke betaling, verschuldigd wegens het recht om een onroerend goed in gebruik te hebben.

"Tynsboeck": boek waarin de tynsen staan opgeschreven.

"Vryen van den tynse": vrij maken van het betalen van tyns.

"Vertynsen": ook "vercensen":

a) Cijns heffen van iets

b) Cijns betalen van iets

c) in Cijns op pacht uitgeven.

"...Up sin erve ende gued wysen": of "wisen" betekent onder meer: "goederen of personen aanwijzen, waarop een schuld kan worden verhaald."

(J. Verdam: Middelnederlandsch Handwoordenboek. Uitgave van Martinus Nijhoff, 's Gravenhage, 1956).

Diverse Middeleeuwse "Heiligen-dagen" golden als vaste betaal- en uitgifte-data.

"Michaelis": H. Michael (aartsengel) = 29 september;

St. Maerten: H. Martinus van Tours =
11 november;

St. Peter: H. Apostel Petrus = 29 juni.

Middeleeuwse munt-eenheden: "vlaamse gulden":
oorspronkelijk gouden, later zilveren munt;
"(oude) schild": naam van een gouden munt van
verschillende waarden, met de afbeelding van
een schild;

"alden grooten": "groot" is de naam van een
muntstuk.

In onze charters "3 alden grooten" = drie oude
schilden; "vlaamse stuivers": "stuver" of

"stuyver" is naam van een kleine munt;

"vlaamse plakken": "placke": naam van een
muntstuk van koper; ook soms van zilver en
goud;

"butkens": "botkijn", "butkijn", "butken" is
verkleinwoord: munt van lage waarde aanduidend.

Vergelijk nog onze uitdrukking: "botje bij
botje leggen".

(J. Verdam: Middelnederlandsch Handwoordenboek).

"Een paar kapoenen": "capoen", zoal niet be-
naming (onechte) van een munt, dan bedoeld:
een paar gesneden vetgemeste hanen.

"Kapoenen" golden vaker als "betaalmiddel in
natura."

Een "tijnshoen" was een hoen, als tijns op-
gebracht.

Herengoederen op de veluwe

*Onderstaand artikel dat in november 1982 werd gepubli-
ceerd in het historisch tijdschrift "Felua", werd ons
ter publicatie toegezonden door de auteur, de heer
E. de Jonge te Apeldoorn.*

*Het onderwerp is zeer interessant, ook voor Epe, om-
dat in onze gemeente een groot aantal herengoederen
lag. Onze dank aan de auteur.*

INLEIDING.

In het archief van de Gelderse Rekenkamer, Rijksarchief Arnhem, berusten onder de inventarisnummers 1517-1549 drieëndertig protocollen betreffende de Veluwse herengoederen. Deze protocollen hebben betrekking op uiteenlopende rechtshandelingen. De naam herengoederen is enigszins misleidend. Het gaat hier niet om landgoederen maar om agrarische bezittingen met daarop veelal een boerderij. De gebruiker van zo'n herengoed was persoonlijk onvrij. Anders gezegd, hij was een hofhorige van de landsheer. Deze landsheer was gedurende een groot deel van de middeleeuwen op de Veluwe de graaf, sinds 1339 de hertog van Gelre. De persoonlijke onvrijheid verdween grotendeels in de 16e eeuw. De strijd tegen de Bourgondiërs alsmede de Tachtigjarige oorlog zijn hieraan ongetwijfeld debet geweest. Uit de tweede helft van de 16e eeuw zijn er dan ook talrijke berichten over braakliggende landerijen, weggetrokken mensen en armoede op het platteland.

De weggetrokkenen wonen dan veelal in de naar hun mening veilige steden. Dit alles had tot gevolg dat administratie van goederen en horigen vrijwel achterwege bleef.

OPRUKKING EN INVESTITUUR.

Omstreeks 1600 -de rust was toen op de Veluwe enigszins teruggekeerd- beseften men in Arnhem, dat hier een aantrekkelijke bron van inkomsten verloren was gegaan. De heren van de Gelderse Rekenkamer wilden niet meer overgaan tot de instelling van de horigheid, temeer daar er geen Gelderse hertog meer was. Maar men had een oplossing: de verplichting voor de houder van een hofhorig goed om onvrij te worden zou blijven voortbestaan, maar men zou hem voortaan tegen betaling van enige goudstukken zes jaar uitstel geven om hofhorige te worden. Men sprak dan van "oprukking". Een nieuwe gebruiker werd, nadat hem het beheer over het herengoed was overgedragen -de "investituur"- direct ook zes jaar oprukking toegestaan. Daarna moest opnieuw oprukking worden aangevraagd.

Natuurlijk moesten de vroegere herengoederen eerst worden opgespoord. Dit werd de taak van de keurmeester

van de Veluwe. Hij reisde gedurende enkele tientallen jaren zoveel mogelijk herengoederen af. Hij informeerde naar exacte omvang van elk goed, welke landerijen erbij hoorden, welke stukken land waren afgesplitst. Ook moest hij weten of er huizen, schuren, bergen of schaaapsschotten op stonden. Zelfs de bomen werden genoteerd! Verder liet hij zich uitvoerig inlichten -en hierom is zijn bezoek voor genealogen van groot belang- hoe de huidige gebruiker op het goed gekomen was. In de akten die hiervan werden opgemaakt, vindt men niet zelden drie of meer generaties uitvoerig vermeld.

WERKGROEP.

In totaal lagen er op de Veluwe zo'n 885 herengoederen, waarvan er ongeveer 175 zijn vrijgekocht in de 17e eeuw. In Epe waren er 167, waarvan er 43 zijn vrijgekocht. De geschiedenis van deze goederen is na te gaan vanaf ca. 1600 tot 1795, toen met de komst van de Bataafse republiek het instituut herengoederen verdween.

Op initiatief van de heer R. Wartena, streekarchivaris van het streekarchief Aalten-Dinxperlo-Wisch, besloot de Werkgroep Veluwse Geslachten de protocollen betreffende deze Veluwse herengoederen te gaan bewerken. Hiervoor werd in maart 1982 de Werkgroep Herengoederen opgericht, waarvan de auteur coördinator is. De bedoeling is te komen tot de uitgave van een repertorium. Per herengoed heeft men dan een overzicht over zo'n tweehonderd jaar bewonersgeschiedenis. Niet alleen voor genealogen, maar ook voor (amateur-)historici van de Veluwe zal dit een onmisbaar werk worden. Men denke aan de hoeveelheid namen, zowel van personen als van percelen en boerderijen, die aan de vergetelheid worden ontrukkt.

Sinds de oprichting van de werkgroep zijn thans alle protocollen bewerkt. Naar verwachting zal het hele project in het voorjaar van 1983 klaar zijn. Het jaar daarop zal dan het repertorium kunnen verschijnen.

E. de Jonge.

Heeft Epe de trein gemist? (10)

Onder het plaatselijk nieuws van 18-6-1919 staat wat de N. Ap. Crt. meldt onder het opschrift "Een belangrijke verbinding" het volgende:

"Te Deventer worden stappen gedaan voor den aanleg van 'n lokaalspoorweg uit Deventer over Epe naar Nunspeet". (Dat is niks nieuws).

Maar nu treden de rekenmeesters voor 't front:

"De vruchtbare IJsselstreek moet uit z'n isolement en Epe wacht reeds lang op deze verbinding, die ook voor Apeldoorn van groot belang is, omdat via de koninklijke lokaalspoorweg "Willem III", een overstap, een rechtstreekse, korte verbinding geeft met Nunspeet (Elburg).

De afstand Nunspeet-Deventer, via Epe = 35 km, terwijl Nunspeet-Deventer, via Zwolle 55 km. is ergo 20 km. korter. En Deventer-Epe, via Apeldoorn is 31 km. en volgens het nieuwe plan 19 km." en zo gaat het nog een poos door, en om e.e.a. kracht bij te zetten, besluit het artikel:

"Bij een blik op de kaart (zie Ampt Epe no. 61) zal men dan ook aanstonds zien, dat er voor de meerdere ontwikkeling van Deventer nog slechts één belangrijken verkeersweg (toevoerweg) open ligt n.l. (Elburg)-Nunspeet-Epe-Deventer, tevens een korte verbinding door een vruchtbaar geïsoleerde IJsselstreek en den voorrang verdiend had boven de verbinding Deventer-Ommen".

Tot zover het bericht. "We weten niet", aldus 't Veluws Nieuwsblad, "of door ons Gemeentebestuur iets in deze gedaan is -al ware het slechts 't geven van een bewijs van instemming- maar dat een flinke aktie dezerzijds hoog nodig is zal niemand ontkennen, die wat gevoelt voor den bloei van onze gemeente".

6 augustus 1919.

Het Deventer Dagblad schrijft het volgende:

"Te Epe, waar men nog steeds vasthield aan een door-
gaande verbinding met Elburg als eindpunt en in ver-
band met het aandoen van de tusschen Epe en Elburg
gelegen militaire legerplaats "Oldebroek", om de
plaatselijke voordelen tot zich te trekken, begint
men toch in te zien dat een verbinding met het station
Nunspeet, meer in het algemeen belang is".

"De richting Epe-Vierhouten-Nunspeet wenst men nu
zoodanig te wijzigen dat een spoorweghalte "Leger-
plaats" wordt verkregen, aan den grintweg achter
Tongeren gelegen, en verder de richting gevolgd wordt
tussen Soerel en den Tepelberg van Vierhouten-
Nunspeet:

In Epe zelf is dit niet bekend (Red. Eper Crt.)".

(wordt vervolgd)

F. Zandstra.

De waarde van streektalen

Dames en Heren,

Zo dadelijk zal het eerste exemplaar worden uitgereikt
van het woordenboek van Epe, waaraan vooral intensief
is gewerkt door Mevrouw van den Bremen en haar man.
Het mag dan misschien niet het "levenswerk" van
Mevrouw van den Bremen genoemd worden, levenswerk is
zo'n zwaar woord, ik weet dat ze er toch vele jaren,
zij het dan niet doorlopend, aan heeft gewerkt. Het
woordenboek heeft uiteindelijk zijn definitieve vorm
gekregen door de samenwerking met het Nedersaksische
Instituut van de Rijksuniversiteit in Groningen, spe-
ciaal met Professor Entjes en zijn assistent, de heer
Vording. Daardoor is het niet alleen een woordenboek,

maar ook een wetenschappelijk verantwoord woordenboek geworden.

De dialektliefhebber-verzamelaar kan gegevens bijeen brengen, maar zal, wanneer het om het maken van een woordenboek gaat, toch slecht de hulp kunnen missen van een dialektologisch geschoolde. Bij de spelling van de woorden, de aanduiding van de woordsoorten, het helder omschrijven van de betekenissen, de opbouw van de lemma's, doen zich voor de verzamelaar dikwijls problemen voor, waarvoor hij een beroep zal moeten doen op de geschoolde dialektoloog.

Omgekeerd kan de wetenschapper weer niet buiten de vele dialektliefhebbers in de regio die hem, gevraagd en ongevraagd, het materiaal verschaffen op grond waarvan hij zijn studies kan verrichten.

Een woordenboek als dit ontleent zijn waarde onder meer aan het feit dat een stuk verdwijnend cultuurgoed uit heden en verleden voorgoed is vastgelegd. Verdwijnend cultuurgoed..... of valt dat nog wel wat mee?

Het zal ieder duidelijk zijn, dat de positie van de dialekten, of, zo u wilt, streektaalen, de laatste decennia veel zwakker is geworden. Er zijn nog maar weinig ouders die hun kinderen de streektaal aanleren. Ze spreken het doorgaans zelf nog wel met elkaar, maar zijn over het algemeen van mening dat de kennis en het gebruik van de streektaal het kind meer kwaad doet dan goed, en dus voeden ze hun kinderen op in het Nederlands, of in wat daar voor door moet gaan. Het taalgebruik van degenen die nog wel dialekt spreken, is trouwens ook heel anders dan enkele generaties terug: veel oude beroepen zijn zo goed als vergeten, met de daarbij horende woordenschat. Daartegenover doen veel nieuwe zaken op allerlei gebied hun intree, ook in de dorpsgemeenschappen, met hun dikwijls Nederlandse, maar ook al wel internationale benamingen. Daarnaast verdwijnen dan nog een aantal dialektwoorden, terwijl de zaken waar ze naar verwijzen, blijven bestaan: wie van de jongeren kent nog de vele verschillende dialektbenamingen voor natuurverschijnselen, planten, vogels, insecten?

En niet alleen zijn er veranderingen in het lexikon te bespeuren, ook in de klanken en vormen van de streektalen treden verschuivingen op, dikwijls in de richting van het Nederlands.

Veel jongeren maken gebruik van zogenaamde compromisvormen: ze willen nog wel dialect spreken om bij de eigen, vertrouwde groep te horen, maar ze vinden veel oude dialectwoorden of -klanken te "plat".

Ik geef enkele voorbeelden van compromisvormen uit het dialect dat mijzelf het meest vertrouwd is, n.l. het Stellingwerfs, maar deze voorbeelden zijn met vele uit andere gebieden te vermeerderen. Men heeft bij ons tegenwoordig last van "pien in de buuk" in plaats van "pien in de boek". Kinderen "krupen" over de grond, ze "kroepen" niet meer. De buurman is gisteren "te fietsen weest", in plaats van "te fietsen west". "Dat doet hij wel vaeker", in plaats van "dat dot hij wel vaeker".

Nu kun je je afvragen of het erg is, dat de streektaal verdwijnt. Het antwoord op deze vraag hangt af van je houding ten opzichte van de streektaal. Er zijn legio taalwetenschappers die eenvoudig van een natuurlijke ontwikkeling spreken en het daarbij laten. Waar twee talen elkaar ontmoeten, en dan bedoelen ze in dit geval de streektaal en de standaardtaal, treedt beïnvloeding op van de ene taal op de andere, dat gebeurt gewoon. En omdat de streektaal sociaal zwakker staat dan de standaardtaal, verdwijnen de streektalen: er zal hooguit een regionaal gekleurde standaardtaal overblijven in de gebieden waar vroeger de streektalen werden gesproken. En dat is het dan. Maar er zijn ook mensen, ook wel taalwetenschappers, die het verdwijnen van de streektalen zien als een proces dat moet worden betreurd, sterker, dat gestopt moet worden. Het aantal van die mensen is, en nu moet ik kleur bekennen, helaas niet zo groot. Kleiner in elk geval en minder invloedrijk dan de groep die het nut inziet van het laten restaureren van historische gebouwen, of het bewaren van boswallen. Dàt het aantal liefhebbers en stimulators van de streektaal niet zo groot is, zal wel samenhangen met de

relatief lage sociale status van de streektaal op dit moment.

Hebben de pogingen van deze groep mensen om de streektaal te bewaren en levend te houden een kans van slagen? Me dunkt van wel, als we maar uit de vicieuze cirkel weten te geraken. De streektaal heeft een lage sociale status, daardoor zijn weinig mensen bereid die te blijven spreken, en daardoor heeft en houdt die een lage sociale status.

Een belangrijke taak in het emancipatieproces van de streektalen is weggelegd voor het onderwijs. Maar voor veel onderwijzers en leraren is het dialektgebruik in de klas momenteel nog taboe, er zal dus eerst wel iets moeten veranderen in de houding van het onderwijzend personeel, en dus nog eerder in de houding van degenen die de onderwijzers en leraren opleiden.

Niet alle verantwoordelijkheid kan evenwel afgeschoven worden op het onderwijs. We kunnen zelf ook trachten de streektaal uit te bouwen tot een meer volledige taal, dus tot een taal die in meer situaties gebruikt gaat worden. Niet alleen in huiselijke kring, maar ook daarbuiten, op het werk, in meer officiële situaties. Niet alleen wanneer we met elkaar spreken, maar we kunnen er ook in schrijven.

De verschillende reeds bestaande dialektkringen, waarvan de kringe Salland-Oost-Veluwe er één is, en regionale wetenschappelijke instituten als het Staring Instituut en de IJsselakademie, werken momenteel aan dit emancipatieproces. Alleen al door zelf op een serieuze manier met de streektaal bezig te zijn. Maar ook door activiteiten te ontwikkelen die een breder publiek met de streektaal in aanraking brengen. Zo worden er bijvoorbeeld voorleesavonden en schrijfwedstrijden georganiseerd. Door schrijfwedstrijden blijken mensen ertoe te komen, voor het eerst in de streektaal hun gedachten op papier te zetten; op voorleesavonden komt men als relatieve buitenstaander licht tot de ontdekking dat de streektaal mooi, poëtisch kan klinken.

Nog enkele andere activiteiten van de dialektkringen

en de instituten: van tijd tot tijd worden informatieve streektaaldagen en -avonden gehouden, men brengt boeken met gedichten en proza op de markt, en grammofoonplaten. Men organiseert cursussen, biedt schrijversruimte om te publiceren in een eigen tijdschrift, kortom dialektkringen en regionale instituten zetten zich ervoor in, de streektaal uit te bouwen en meer ingang te doen vinden. En daar hoort ook bij: het tot stand doen komen van woordenboeken van de diverse streektalen.

Dan ben ik nu weer terug bij het begin van mijn verhaal: een woordenboek als dat wat zo dadelijk wordt uitgereikt, is niet alleen belangrijk, omdat daarin een stuk cultuur voor het nageslacht is vastgelegd, maar is ook van belang in het emancipatieproces van de streektaal. Bij het spreken en verstaan, het schrijven en lezen, is een woordenboek immers van grote waarde. Ook en vooral voor degenen die nog aan het begin staan van hun eigen streektaalontwikkeling.

Ph.C.G.M. Bloemhoff-de Bruyn.

Woordenboek Eper dialekt imposant kultuurmonument

Streektalen verheugen zich op het ogenblik in een ongekende belangstelling van de kant van vakwetenschappers, taalliefhebbers en zelfs van wat zo nivellerend wordt genoemd: het brede publiek.

Een heleboel dingen op deze wereld vinden pas waardering, wanneer ze zeldzaam worden en daardoor in gevaar komen. Misschien heeft die interesse ook daarmee te maken.

De uitbreiding van onze kontakten doordat wij ons gemakkelijker kunnen verplaatsen werkt zonder twijfel de vervlakking van onze dialekten in de hand. Dat

wordt tegenwoordig als een verlies gezien.

Reeds drie eeuwen geleden heeft men gedacht, dat de streektalen spoedig tot het verleden zouden behoren. Voor zestig jaar schreef Herman Berghege, een domineesoon, die gedichten maakte in het dialect van Haaksbergen: De korte spanne tijds die het "plat" nog rest zijn armelijk bestaan voort te slepen, maakt het waarschijnlijk, dat er wel nimmer een grammatica het licht zal zien.

't Is wel zo, dat de streektaal op de oostelijke Veluwe door de vele westelijke invloeden een harde dobber heeft. Vooral in Epe leek het lange tijd, dat in dit ook altijd nog al deftige dorp het dialect naar huis, tuin en keuken verdrongen was.

Gelukkig zijn er nog altijd mensen met de wil om die volkstaal te spreken en er zelfs in te schrijven. Zolang dat het geval is wordt het Eper dialect niet vergeten en zal het ook niet verloren gaan. Om met de in Terwolde geboren dichter-onderwijzer Jan Vredenberg te spreken: "De streektaal is een kultuurgoed, dä'w op alle manieren in stand hollen mot, niet as museumstuk, mär um te gebruiken."

Volgens mijn overtuiging is elke taal goed, als haar materiaal goed wordt gehanteerd, dat wil zeggen: met hart en verstand. Daarbij is de begaaftheid van de schrijver in het geding en gaat het niet om de vraag of een taal mooi of lelijk is.

Als een west-Nederlander het woord "wijn" als "wain" uitspreekt voldoet hij niet aan de uitspraaknormen van het standaard-Nederlands, maar wel aan die van het Engels, als hij ook nog de "w" gebruikt, zo als die klinkt in het strand-Hollands van de oudere Scheveningse vissers. In het woordenboek van het dialect van Epe staat "wijn" als "wien" aangegeven. Wat is mooi en wat is lelijk? Dat is meer een kwestie van het hart. De liefde voor de taal uit moeders mond kan goed worden vergeleken met de liefde voor moeder zelf. En op die liefde komt het aan, ongeacht of moeder mooi of lelijk is. Overigens hebben Aaltje van den Bremen-van Vemde en Lambertus van den Bremen in hun woordenboek van het dialect van Epe een groot aantal geheel of half ver-

geten merkwaardigheden van de Eper huis-tuin-en keukentaal voor het nageslacht vastgelegd.

Dat was een immens karwei, waaraan mevrouw van den Bremen meer dan tien jaar heeft gewerkt en dat de heer Van den Bremen na zijn pensionering vele uren arbeid heeft gekost.

Beide auteurs hebben thuis in Epe van hun ouders die taal geleerd.

Toen zij, in verband met de werkzaamheden van de heer Van den Bremen, op tal van plaatsen elders in ons land gingen wonen, hebben ze dat Eper dialect meer en meer als een kostbare schat gekoesterd.

Sprekend en schrijvend beoefenden zij met hart en verstand die taal.

Aaltje legde oude volksgebruiken vast en schreef prachtige verhalen, die in kranten en tijdschriften werden opgenomen. Van haar boeiende voordracht mochten scholen en verenigingen profiteren. Ook trad ze menigmaal met haar eigen werk voor de radio op.

Lambertus begon op oudere leeftijd gedichten in het dialect te maken. Het zijn moderne gedichten en binnen de dialectekringe Salland en Oostveluwe, waarvan hij tevens de zeer ijverige secretarisis, op uitzonderlijk niveau.

Het echtpaar Van den Bremen heeft dus ervaring met de bruikbaarheid van het Oostveluws dialect en weet, hoe alle typische woorden en uitdrukkingen, die ze in hun Eper woordenboek hebben samengebracht, kunnen worden aangewend voor het scheppen van schoonheid.

Dat men in deze uitgebreide verzameling sommige merkwaardigheden toch nog mist doet aan de waarde van het boek maar weinig af. Kan een dialectwoordenboek wel ooit compleet zijn?

In elk geval zijn de achterkanten van de pagina's in dit lijvige werk blanco gelaten. Daar blijft dus ruimte voor aanvullingen.

Ook na de verschijning van dit boek zal er nog veel water door IJssel en Grift moeten stromen, voordat de discussie over de meest geschikte schrijfwijze voor de Oostveluwse dialecten afgerond zal zijn.

Dat het Nedersaksisch Instituut aan de hier gebezigde spelling een zekere autoriteit heeft verleend doet aan dit feit niets af.

Maar taal en spelling zijn twee zeer verschillende dingen en het mag worden gezegd, dat Aaltje en Bertus zich in de taal heel ver hebben verdiept. Dat is o.a. te bemerken aan de behandeling van verkleinwoorden en aan in onze tijd onderinvloed van het Nederlands vaag geworden meervoudsvormen. Om deze toch nog juist te kunnen weergeven, zo als hier werd gedaan, moet een naukeurig en langdurig onderzoek nodig geweest zijn. Dit woordenboek is nog geen grammatica, maar met het taalkundige hoofdstuk, dat prof. dr.H.Entjes er aan heeft toegevoegd, gaat het al een flink eind in de richting.

Professor Entjes, directeur van het Nedersaksisch Instituut te Groningen steekt trouwens het belang voor de wetenschap van de arbeid van de heer en mevrouw Van den Bremen niet onder stoelen of banken. Het voornaamste is echter, dat de aanwezigheid van zoveel oud taalmateriaal, dat tenminste schriftelijk, nog zo weinig gebruikt is, jonge dichters en schrijvers mag stimuleren en inspireren om er met hart en verstand mee te gaan werken.

Twee drukken van dit woordenboek zijn inmiddels al verkocht.

Dat het onder de ogen van zo velen komt danken wij aan de uitgave van dit goed verzorgde boek door de historische vereniging "Ampt Epe". De uitgave werd mogelijk gemaakt door de financiële hulp van "Het Sint Anthonie Gilde en de "Stichting Eper Gemeentewoning".

HERMEN BOMHOF.

Tongeren

TONGEREN.

*Hier bin ik an 't zuken
noa dinge die der
al lange niet meer bint.*

*Mä toch ik zie ze nog,
want hier lag mien geluk äs kiend.*

*Geluk woarvan ok wat is blieven hangen;
want noas de schik in 't leaven noe,
is der dät stil verlangen
noa 't kiendwean toe.*

L. v.d. Bremen.

Van de redactie

De oud-Epenaar J.L. Keijzer publiceert in dit nummer het eerste van een viertal artikelen over het wel en wee van Hermen van Mekerem, een Vaassens meisje, dat in 1439 non werd in het vrouwenklooster te Diepenveen. De heer Keijzer is de zoon van de vroegere, bekende en gewaardeerde voorganger van de "Goede Herderkerk", indertijd ook wel de "Keijzerkerk" genaamd.

De heer Keijzer jr. is hervormd predikant te Zeist (Wijkgemeente Huis ter Heide (U), Dolderseweg 1.

Van "De Wijerd", orgaan van de Stichting tot behoud van de Veluwe sprengen en beken, ontvingen we nr. 1 van de 4e jaargang, gedateerd febr. 1983 en het jaarverslag 1982.

Het jaarverslag beschrijft o.a. de resultaten van de vele projecten in de gemeente Epe en in andere gemeenten op de Veluwe.

In nr. 1 van febr. 1983 gaat de redactie uitvoerig in over haar bezwaren tegen het voornemen van de Prov. St. van Gelderland om de polderdistricten Brummen-Voorst, Hattem en Veluwe samen te voegen tot een nieuw polderdistrict Oost-Veluwe en gebieden ten westen van het Apeldoorns-kanaal in dit nieuwe waterschap onder te brengen. De vele (1817) bezwaarschriften hebben ertoe geleid dat Ged. St. met een gewijzigd voorstel zullen komen.

Verder treffen we in dit nummer een interessant artikel aan van de heer W. Terwel, getiteld "Molens op de Hattemsemolenbeek".

Van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen kregen we het verzoek om het volgende onder uw aandacht te brengen: Onlangs is verschenen J.M. Verhoeff, De oude Nederlandse maten en gewichten.

Amsterdam, P.J. Meertens-Instituut, 1982. XVI + 132 blz. ISBN 90 70389 07 X. Prijs f 18,50 (in Nederland inclusief verzendkosten. Rechtstreeks te bestellen bij het P.J. Meertens-Instituut, Postbus 19888, 1000 GW Amsterdam. Tel. 020 - 234698).

Dit boek biedt het meest volledige overzicht tot nu toe van de maten en gewichten die vroeger in ons land in gebruik geweest zijn, met daarnaast de omrekening ervan in de huidige metrieke waarde. Verder is achterin het werk een Woordenlijst opgenomen waarin nader op de herkomst, de betekenis en de verspreiding van de verschillende maat- en gewichtsaanduidingen wordt ingegaan.

Van de vereniging "Heemkunde Hattem" ontvingen we een speciale publicatie, getiteld "Stoom rond Hattem". De auteur, de heer B. Koridon, schrijft in zijn inleiding o.a.: "Een poging om aan gegevens over de voormalige spoorlijn Hattem-Apeldoorn te komen leverde zoveel materiaal op, dat de vereniging "Heemkunde Hattem" besloot hier een speciale uitgave over te laten schrijven".

....."Er is door ons getracht om de gehele regionale spoorweggeschiedenis op een prettige en gemakkelijk leesbare wijze de revue te laten passeren". Het werkje is rijkelijk geïllustreerd met o.a. oude foto's, oude ansichtkaarten en overzichten. Belangstellenden kunnen "Stoom rond Hattem" in hun bezit krijgen door overmaking van f 11,50 op giro 1636237 t.n.v. Heemkunde Hattem te Hattem. Toezending volgt dan franco.

De stichting Historisch Centrum Nederland, die als doelstelling heeft de dienstverlening aan verenigingen, instellingen of bedrijven die òf werkzaam zijn op het gebied van geschiedenis en/of archeologie en cultuur òf gezind de belangstelling voor die vakken te bevorderen, wijst op de uitgave door de Stichting van het "Historisch Journaal" ten behoeve van haar lezerskring.

Degenen die zich hiervoor interesseren, kunnen uitvoerige inlichtingen krijgen, als ze zich wenden tot de redactie van het "Historisch Journaal", bij name van de heer A.W.M. Meijer, Kleine Houtstraat 70, 2011 DR Haarlem (tel. 023-319205, tst. 24).

Ten slotte nog een mededeling uit onze eigen Historische Vereniging.

Bij onze secretaris, de heer W. van Putten, liggen voor belangstellenden de volgende tijdschriften ter inzage:

- Bulletin Felua (Tijdschriften voor de geschiedenis en de archeologie van de Veluwe, uitgegeven door de Historische Vereniging Felua).
- Heemkunde Hattem (Het blad van de gelijknamige vereniging).
- Heerde Historisch (Bijdragen en mededelingen van de Heerder Historische Vereniging).
- Arent thoe Boecop (Het blad van de gelijknamige vereniging uit Elburg).
- Gelders Oudheidkundig Contactbericht.

R. Paasman.

